

Μέλος της International Union of Psychological Science

Ελληνική Ψυχολογική Εταιρεία Hellenic Psychological Society

Χαιρετισμός Προέδρου ΕΛΨΕ

Αγαπητές (-οί) συνάδελφοι,

Πλησιάζοντας στο τέλος του 2018, βαδίζοντας προς το 16ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας (τον ερχόμενο Μάιο, στην Αλεξανδρούπολη, όπως όλοι γνωρίζετε), προς την κορύφωση των δραστηριοτήτων της ΕΛΨΕ, σας διαβεβαιώ ότι το Διοικητικό Συμβούλιο συνεχίζει με αμείωτη ένταση την προσπάθειά του για μια επιστημονική εταιρεία αντάξια της ποιότητας της Ψυχολογίας στη χώρα μας. Ποιότητας που αποτυπώνεται στα νέα που θα διαβάσετε στο παρόν Ενημερωτικό Δελτίο, καθώς και στο εξαιρετικό κείμενο του συναδέλφου Καθηγητή Στάμου Παπαστάμου, σχετικά με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις και την κοινωνική επιρροή.

Με τις Εορτές λοιπόν των Χριστουγέννων ante portas, θα ήθελα να ευχηθώ από καρδιάς σε όλες και όλους Καλές Γιορτές! Και είτε το Νέο Έτος, το 2019, να φέρει σε όλους μας ό,τι επιθυμεί ο καθένας, με υγεία!

Ο Πρόεδρος

Σπύρος Τάνταρος

Σε αυτό το τεύχος

-Χαιρετισμός Προέδρου ΕΛΨΕ	1
-Σημείωμα υπευθύνων σύνταξης	2
-6ο Πανελλήνιο Φοιτητικό Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας της ΕΛΨΕ	3
-ΝΕΑ ΤΩΝ ΚΛΑΔΩΝ	4
◆ Αναπτυξιακή ψυχολογία	4
◆ Θετική ψυχολογία	4
◆ Κλινική ψυχολογία και ψυχολογία της υγείας	4
◆ Νευροψυχολογία	4
◆ Εργασιακή και οργανωσιακή ψυχολογία	5
◆ Συμβουλευτική ψυχολογία	6
◆ Σχολική ψυχολογία	6
◆ Ψυχολογία των ΜΜΕ και τεχνολογία	6
-Αναπαριστώντας την επιρροή: προς ένα θεωρητικό δυϊσμό ή προς τον δυϊσμό της κοινωνικής σκέψης;	
Στάμος Παπαστάμου, Πάντειο Παν/μιο	7

Η Έκδοση

Υπεύθυνοι Σύνταξης:

-Ιωάννης Δημάκος idimakos@upatras.gr
-Αλέξιος Αρβανίτης a.arvanitis@uoc.gr

Επισκεφθείτε την Ιστοσελίδα της ΕΛΨΕ στη
διεύθυνση: <http://www.elpse.gr/>

ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Μετά από απόφαση του Δ.Σ της ΕΛΨΕ, στο Ενημερωτικό Δελτίο της Εταιρείας θα δημοσιεύονται μόνο πληροφορίες οι οποίες αφορούν στις επιστημονικές δραστηριότητες των Κλάδων της Εταιρείας (οργάνωση συνεδρίων, ημερίδων, συμποσίων, δημοσιεύσεις, εκδόσεις των κλάδων). Οι σχετικές πληροφορίες θα αποστέλλονται, μετά από σχετική πρόσκληση, από τους συντονιστές των Κλάδων στους υπεύθυνους σύνταξης του Δελτίου. Η ευθύνη για την ακρίβεια των πληροφοριών που δημοσιεύονται εναπόκειται στους αποστέλλοντες. Οι συντάκτες διατηρούν το δικαίωμα φραστικής σύντμησης, σύνοψης και αλλαγής του ύφους στις ανακοινώσεις προκειμένου αυτές να εναρμονίζονται με το σύνολο.

Σημείωμα υπευθύνων σύνταξης

Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,

Πλησιάζουν οι γιορτές και πληθαίνουν τα κοινωνικά μηνύματα για προσφορά οικονομικής βοήθειας και αλληλεγγύης προς συνανθρώπους που έχουν ανάγκη. Με αφορμή αυτά τα μηνύματα, θυμηθήκαμε πως πριν λίγες ημέρες και πιο συγκεκριμένα, στις 3 Δεκεμβρίου τιμήθηκε η Παγκόσμια Ημέρα Ατόμων με Αναπηρία. Ημέρα που τιμούμε τα παιδιά και τους ενήλικες με αναπηρίες και άλλες ειδικές ανάγκες.

Λόγοι εκφωνήθηκαν, πορείες έγιναν, υποσχέσεις δόθηκαν για την ανάγκη να υποστηρίξουμε, να εντάξουμε και γενικά να ενισχύσουμε συνανθρώπους μας που έχουν μια κάποια ειδική ανάγκη. Αυτές τις ημέρες κυκλοφόρησε στο Διαδίκτυο και μια μικρού μήκους ταινία με σχετικό θέμα. Η ταινία ήταν ανατρεπτική. Ο πρωταγωνιστής, ένας θυμωμένος, οργισμένος έφηβος, περπατάει στον κεντρικό δρόμο μιας επαρχιακής πόλης και σπάει ό,τι βρει στο δρόμο του. Στο φινάλε της ταινίας αποκαλύπτεται πως στην οικογένεια του πρωταγωνιστή υπάρχει ένα κορίτσι με κινητικά προβλήματα και πριν το οργισμένο ξέσπασμά του, ο πρωταγωνιστής είχε προσπαθήσει να την μετακινήσει με το αμαξιδίό της. Όμως, τα λογής-λογής καθίσματα στα πεζοδρόμια, τα αυτοκίνητα που παρκάρουν παράνομα όπου βρουν εμπόδιζαν την μετακίνηση αυτή και καταλήγουν στον τραυματισμό της. Και στο οργισμένο ξέσπασμα του ήρωα.

Πολλοί είπαν μπράβο και επαίνεσαν την ταινία για το μήνυμα που περνάει, άλλοι στιγματίσαν την καταφυγή στη βία, αρκετοί ήταν αυτοί που μετά το τυπικό «λάικ» στα κοινωνικά μήντια συνέχισαν τον περίπατό τους στην επόμενη διαδικτυακή γειτονιά. Σίγουρα η βία δεν λύνει κανένα πρόβλημα, προσωπικό και κοινωνικό, μικρό και μεγάλο. Και με τη βία δεν θα γίνει η κοινωνία μας πιο δεκτική και φιλόξενη για τα άτομα με αναπηρία και ειδικές ανάγκες.

Εδώ ίσως είναι το μεγαλύτερο και ουσιαστικότερο μήνυμα των ημερών (αλλά και με αφορμή την 3η

Δεκεμβρίου αλλά και όλες τις άλλες Παγκόσμιες Ημέρες). Δεν αρκεί η 3η Δεκεμβρίου, η 2η Απριλίου (Παγκόσμια Ημέρα Ατόμων με Αυτισμό) ή κάποια άλλη ημέρα του έτους για να θυμηθούμε και να τιμήσουμε με έργα και όχι με λόγια και υποσχέσεις τους συνανθρώπους μας που έχουν ανάγκη. Κάθε ημέρα του χρόνου είναι και πρέπει να είναι ημέρα γιορτής για όλα τα άτομα με ειδικές ανάγκες και όποιον άλλο βρίσκεται σε δύσκολη θέση.

Μαζί με τις ευχές μας, θα θέλαμε να σας θυμίσουμε ότι το συνέδριο της ΕΛΨΕ, ο κατεξοχήν χώρος που οι ακαδημαϊκοί ψυχολόγοι της χώρας μας μπορούν να ανταλλάσσουν επιστημονικές απόψεις πάνω σε ευαίσθητα ζητήματα όπως το παραπάνω, θα λάβει χώρα σε λίγους μήνες στην Αλεξανδρούπολη.

Μπορείτε να βρείτε την ιστοσελίδα του συνεδρίου εδώ: <https://www.elpse2019.gr/> (η προθεσμία υποβολής εργασιών είναι η 6^η Ιανουαρίου)

Ευχόμαστε Καλή Χρονιά γεμάτη υγεία, ευτυχία, ευημερία, προκοπή σε σας και τους αγαπημένους σας.

Οι συντάκτες του δελτίου,

Ιωάννης Δημάκος
Αλέξιος Αρβανίτης

17ο Πανελλήνιο Συνέδριο
Ψυχολογικής Έρευνας

Noeros on kai emvchos estin o kosmos
Zhnou o Kitios (c. 334 - 262 p.X.)

Αλεξανδρούπολη
15-19 Μαΐου 2019

Συνεδριακό Κέντρο
Ramada Plaza Thraci Hotel
www.elpse2019.gr

ΟΡΓΑΝΩΣΗ

ΕΛΨΕ

FRAXICON

6ο Πανελλήνιο Φοιτητικό Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας της ΕΛΨΕ

Το 6ο Πανελλήνιο Φοιτητικό Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας διοργανώθηκε από την Ελληνική Ψυχολογική Εταιρεία και το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Εκπαίδευση και Πολιτισμός» του Τμήματος Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας του Χαροκοπέιου Πανεπιστημίου και έλαβε χώρα στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο από τις 14 έως τις 16 Δεκεμβρίου 2018. Πρόεδρος της επιστημονικής επιτροπής ήταν η κ. Αικ. Μαριδάκη-Κασσωτάκη, Καθηγήτρια Παιδαγωγικής Ψυχολογίας στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

Σκοπός του Συνεδρίου ήταν να δώσει την ευκαιρία σε προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές Τμημάτων Ψυχολογίας ή άλλων συναφών Τμημάτων να παρουσιάσουν τις πτυχιακές ή διπλωματικές εργασίες τους αντίστοιχα, τις οποίες έχουν ολοκληρώσει στο πλαίσιο των σπουδών τους στα Τμήματα αυτά.

Το συνέδριο διεξήχθη με επιτυχία, με 57 παρουσιάσεις εργασιών (υπό τη μορφή είτε προφορικών ανακοινώσεων είτε αναρτημένων εργασιών), με δύο κεντρικές ομιλίες, της κ. Κασσωτάκη, Καθηγήτριας Παιδαγωγικής Ψυχολογίας (τίτλος: Θετικά συναισθήματα και ευζωία) και του κ. Κορδούτη, Καθηγητή Κοινωνικής Ψυχολογίας (τίτλος: Η αγάπη στη στενή διαπροσωπική σχέση: Σύθεση βιοκοινωνική, νόημα προσωπικό) και, πάνω από όλα, με το ζωηρό ενδιαφέρον που μόνο φοιτητές και φοιτήτριες μπορούν να φέρουν σε ένα επιστημονικό συνέδριο.

Κλάδος Αναπτυξιακής Ψυχολογίας

Συντονίστριες: Ασημίνα Ράλλη και Κλεοπάτρα Διακογιώργη

Διακρίσεις μελών

Η κ. Α. Ράλλη ανέλαβε τη θέση της Αναπληρώτριας διευθύντριας Σύνταξης (Associate Editor) της Συντακτικής Επιτροπής του επιστημονικού περιοδικού *Frontiers* στον κλάδο Educational Psychology.

Κλάδος Θετικής Ψυχολογίας

Συντονιστές: Αναστάσιος Σταλίκας και Αγάθη Λακιώτη

Νέα του κλάδου

Το Σάββατο 10 Νοεμβρίου 2018, στα πλαίσια του 7ου Πανελληνίου Συνεδρίου Συμβουλευτικής Ψυχολογίας, πραγματοποιήθηκε γενική συνέλευση του Κλάδου Θετικής Ψυχολογίας της ΕΛΨΕ. Τη συνέλευση συγκάλεσε ο Πρόεδρος της ΕΛΨΕ, κ. Σπύρος Τάνταρος, προκειμένου να επανενεργοποιηθεί ο Κλάδος. Στη συνάντηση έγινε ταυτόχρονα η εκλογή των δύο νέων συντονιστών του κλάδου, του κ. Αναστάσιου Σταλίκας και της κ. Αγάθης Λακιώτη.

Κλάδος Κλινικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Υγείας

Συντονιστές: Ηλίας Κουρκούτας και Ευγενία Γεωργάκα

Διακρίσεις μελών

Ο κ. Ευάγγελος Καραδήμας εκλέχθηκε President-Elect της European Health Psychology Society τον Αύγουστο 2018.

Κλάδος Νευροψυχολογίας

Συντονίστριες: Στέλλα Γιακουμάκη και Μαριέττα Παπαδάτου-Παστού

Διακρίσεις μελών

Η κ. Μαίρη Κοσμίδου, μέλος του Κλάδου Νευροψυχολογίας της ΕΛΨΕ, είναι μέλος του Standing Committee for Clinical Neuropsychology, European Federation of Psychologists' Associations, εκπροσωπώντας την Ελλάδα μέσω του Συλλόγου Ελλήνων Ψυχολόγων. Επίσης, είναι πρόεδρος του ΔΣ της Ελληνικής Νευροψυχολογικής Εταιρείας και μέσω αυτής της ιδιότητας, μέλος του ΔΣ της Federation of the European Societies for Neuropsychology.

Κλάδος Εργασιακής και Οργανωσιακής Ψυχολογίας

Συντονιστές: Δέσποινα Ξανθοπούλου και Κώστας Παπαχριστόπουλος

A. Νέα του κλάδου

Την Παρασκευή 2 Νοεμβρίου 2018 πραγματοποιήθηκε η 5η Ημερίδα του Κλάδου Εργασιακής & Οργανωσιακής Ψυχολογίας (ΕΟΨ) της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρίας (ΕΛ.Ψ.Ε.). Η ημερίδα έλαβε χώρα στην Αίθουσα Τελετών και Συνεδρίων του Πανεπιστημίου Πειραιώς και περιελάμβανε κεντρικές ομιλίες από τον κ. **Rolf van Dick** (Professor of Social Psychology, Goethe University Frankfurt, Germany)

με θέμα: “The social identity approach to effective leadership” και τον κ. **Ιωάννη Νικολάου** (Αναπληρωτή Καθηγητή, Οικονομικό Παν/μίο Αθηνών) με θέμα: “Προσέλκυση και επιλογή ανθρώπινου δυναμικού: Σύγχρονες εξελίξεις”. Στην ημερίδα παρουσιάστηκαν επίσης επιστημονικές εργασίες από τα μέλη του κλάδου κκ. Ξενικού (Σχολή Ικάρων), Ξανθοπούλου (Α.Π.Θ.), Λεμονάκη (ΕΕΤΤ) και Παπαχριστόπουλο (Α.Π.Θ.). Η ημερίδα ολοκληρώθηκε με το Practitioners’ Forum με τη συμμετοχή των κκ. Θεοδοσίου και Ιγγλεζάκη από τον Όμιλο της Τράπεζας Πειραιώς, την κ. Μαζουροπούλου από την Hellas EAP Ltd και την κ. Ντόβα από την OWIWI, οι οποίες παρουσίασαν καλές

οργανωσιακές πρακτικές. Αναλυτικές πληροφορίες υπάρχουν στην ιστοσελίδα της Ημερίδας:

<https://greekworkpsychology2018.wordpress.com/>

B. Διακρίσεις Μελών

Ο Αναπληρωτής Καθηγητής του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών κ. **Ιωάννης Νικολάου** ανέλαβε Διευθυντής Σύνταξης (Editor-In-Chief) του διεθνούς επιστημονικού περιοδικού International Journal of Selection & Assessment. Το περιοδικό εξειδικεύεται στην επιστημονική έρευνα στο χώρο της προσέλκυσης, επιλογής και αξιολόγησης του ανθρώπινου δυναμικού και περιλαμβάνεται σε όλες τις διεθνείς βιβλιογραφικές βάσεις με ISI Impact Factor 1.03 για το 2017 (5 year IF 1.39).

Κλάδος Συμβουλευτικής Ψυχολογίας

Συντονίστριες: Χριστίνα Αθανασιάδου και Καλλιόπη Κουνενού

A. Επιστημονικές εκδόσεις

Έκδοση ειδικού τεύχους του Κλάδου Συμβουλευτικής Ψυχολογίας στο περιοδικό *The European Journal of Counselling Psychology*, με θέμα: *Social Justice Issues for Counselling Psychologists in Greece*. Vol. 7(1), 2018. Επιμελήτριες τεύχους: Κ. Κουνενού και Μ. Μαλικιώση-Λοϊζου. Το ειδικό τεύχος αφορά σε έκδοση επιλεγμένων εργασιών και κεντρικών ομιλιών του 6ου Πανελληνίου Συνεδρίου Συμβουλευτικής Ψυχολογίας που διεξήχθη το 2016 στην Αθήνα.

B. Διακρίσεις μελών

Η κ. Αντωνία Πασχάλη εκλέχθηκε το 2018 μέλος της νέας επιτροπής EHPS Taskforce, της European Health Psychology Society (EHPS), για την κατάρτιση σχετικά με το επάγγελμα και τις επαγγελματικές ρυθμίσεις της Ψυχολογίας της Υγείας στην Ευρώπη και όλων των χωρών που υπάρχουν στην EHPS.

Γ. Επιστημονικές εκδηλώσεις

Στο διάστημα 8-11 Νοεμβρίου, στο Βόλο, έλαβε χώρα το 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο Συμβουλευτικής Ψυχολογίας, με Πρόεδρο Οργανωτικής Επιτροπής τον κ. Γ. Κλεφτάρα και Πρόεδρο Επιστημονικής Επιτροπής την κ. Φ. Ίσαρη. Το συνέδριο σημείωσε μεγάλη επιτυχία, με 854 συμμετοχές. Μεγάλη ήταν η συμμετοχή εκπαιδευτικών και άλλων επαγγελματιών.

Κλάδος Σχολικής Ψυχολογίας

Συντονιστές: Ειρήνη Δερμιτζάκη και Διαμάντω Φιλιππάτου

Διακρίσεις μελών

Η κ. Σίσσυ Χατζηχρήστου, Πρόεδρος του Τμήματος Ψυχολογίας ΕΚΠΑ έχει εκλεγεί πρόσφατα μέλος του Executive Board of Trainers of School Psychologists, USA με τριετή θητεία και είναι και μέλος του Graduate Education Committee of the National Association of School Psychologists, USA.

Ο κ. Κ. Κόκκινος έγινε μέλος της Συντακτικής Επιτροπής του διεθνούς περιοδικού "Personality and Individual Differences".

Ο κ. Κ. Κόκκινος έγινε μέλος της Συντακτικής Επιτροπής του διεθνούς περιοδικού "Educational Psychology. An International Journal of Experimental Educational Psychology".

Κλάδος Ψυχολογίας των ΜΜΕ και Τεχνολογίας

Συντονιστές: Αντώνης Γαρδικιώτης και Αγγελική Γαζή

A. Νέα του κλάδου

Ο κ. Αντώνης Γαρδικιώτης, Αναπληρωτής Καθηγητής Κοινωνικής Ψυχολογίας και ΜΜΕ στο Τμήμα Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ του ΑΠΘ έδωσε προσκεκλημένη ομιλία στο 16ο International Conference on Language and Social Psychology που πραγματοποιήθηκε στο Edmonton του Καναδά στις 20-23 Ιουνίου 2018. Ο τίτλος της ομιλίας ήταν "The effects of media discourse on social psychological processes within a context of crisis".

B. Ιστοσελίδα του κλάδου

Στο διαδικτυακό ιστότοπο της ΕΛΨΕ λειτουργεί πλέον η ιστοσελίδα του κλάδου:

<https://elpse.com/meswn-kai-texnologias/>

Αναπαριστώντας την επιρροή: προς ένα θεωρητικό δυϊσμό ή προς τον δυϊσμό της κοινωνικής σκέψης;

Του Στάμου Παπαστάμου

Το σημείωμα αυτό, αν και προϊόν της τελευταίας στιγμής μετά από την ευγενική όσο και επίμονη πρόσκληση των συντακτών του παρόντος ενημερωτικού δελτίου της ΕΛΨΕ, Αλέξη Αρβανίτη και Γιάννη Δημάκου, συμπυκνώνει στοχασμούς και αναστοχασμούς πολλών δεκαετιών, γύρω από τα δυο κεντρικά ερευνητικά μου αντικείμενα: τις *κοινωνικές αναπαραστάσεις* και την *κοινωνική επιρροή*. Ο λόγος για τον οποίο αποφάσισα να συνενώσω εδώ αυτά τα δυο σύνθετα επιστημολογικά ερωτήματα, δηλαδή *πώς σκέφτεται το κοινωνικό υποκείμενο* και, αντίστοιχα, *αν, τότε και πώς αλλάζει τρόπο σκέψης*, είναι η διαπίστωση ότι αυτά τα δύο ερευνητικά πεδία διαφέρουν στην πραγματικότητα μεταξύ τους πολύ λιγότερο από όσο έχουμε συνηθίσει να πιστεύουμε. Σε σημείο που να μη φαντάζει τόσο παράλογη πλέον κάθε απόπειρα συγχώνευσης των δυο αυτών προβληματικών.

Για λόγους διανοητικής εντιμότητας δεν θα πάρω τα πράγματα από την αρχή, από τη *θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων*, δηλαδή, αλλά από το τέλος, από τη *θεωρία της επιρροής των ενεργών μειονοτήτων*, επειδή στην ουσία, η δεύτερη αυτή θεωρία είναι που μου χρησίμευσε ως σχάρα δεύτερης ανάγνωσης της θεωρίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων, αυτή επίσης που καθοδήγησε και οριοθέτησε τις σκέψεις που θα μοιραστώ μαζί σας.

Είναι γνωστό πως η θεωρία του Serge Moscovici πάνω

στην *επιρροή των ενεργών μειονοτήτων*, στα μέσα της δεκαετίας του 70, ανέτρεπε τον τρόπο με τον οποίο στοχάζονταν οι κοινωνικοί ψυχολόγοι την κοινωνική επιρροή, γεγονός που κατέστησε για μεγάλο χρονικό διάστημα την ίδια τη θεωρία παρεκκλίνουσα και περιθωριακή. Προς επίρρωση της υπόθεσης κατά την οποία η θεωρία των ενεργών μειονοτήτων αποτελεί η ίδια - σε θεωρητικό και επιστημολογικό επίπεδο - *διαδικασία μειονοτικής επιρροής* (βλ. Papastamou, Gardikiotis, Prodromitis, 2017) υπενθυμίζω εν συντομία τα κύρια καινοτόμα στοιχεία της : 1) Η ερμηνεία των πειραματικών αποτελεσμάτων του Asch από τον Moscovici με μειονοτικούς αντί για πλειοψηφικούς όρους μέσω της αντικατάστασης του αριθμητικού προσδιορισμού του καθεστώτος της πηγής επιρροής με το κανονιστικό: α) επαναφέρει στο θεωρητικό επίπεδο την δυνατότητα μιας μειονότητας να ασκήσει –στο κοινωνικο-πολιτικό επίπεδο- την επιρροή της β) Επιτρέπει σε μεθοδολογικό και επιστημολογικό επίπεδο την άρση του επίπλαστου χαρακτήρα των εργαστηριακών πειραμάτων, αναβαθμίζοντας τους *συμμετέχοντες σε κοινωνικά υποκείμενα* οι συμπεριφορές των οποίων –εντός και εκτός εργαστηρίου- φέρουν κοινωνιακό, πολιτικό και ιδεολογικό πρόσημο. 2) Η μετατόπιση του ερευνητικού ενδιαφέροντος από τα εξω-διαδικαστικά χαρακτηριστικά της πηγής και του δέκτη του μηνύματος στις ενεργοποιημένες συμπεριφορές εντός της διαδικασίας κοινωνικής επιρροής, δίνει έμφαση στη συμβολική ή μη αναπτυσσόμενη εντός και εκτός εργαστηρίου διομαδική δυναμική. 3) Η μετάβαση από μια μονοδιάστατη και μονοσήμαντη αντίληψη της *εξαρτημένης σχέσης* που εγκαθιδρύεται μεταξύ πηγής και δέκτη επιρροής, σε μια ενεργό νοηματοδότηση της *σύγκρουσης* η οποία δημιουργείται κατά την διαδικασία επιρροής εγκαλεί την πηγή και το στόχο επιρροής να διαπραγματευτούν τη σύγκρουση που

προκαλεί το συμβολικό ή πραγματικό μήνυμα που διαδίδεται κατά την διάρκεια της αλληλεπίδρασης που υποτείνει τη διαδικασία κοινωνικής επιρροής, ενώ η έκβασή της καθορίζεται πλέον από τα είδη αυτής της διαπραγμάτευσης. 4) Τα φαινόμενα επιρροής δεν ταυτίζονται πλέον με το φαινόμενο της *κοινωνικής συμμόρφωσης*, δεν αποσκοπούν αναγκαστικά στην άσκηση *κοινωνικού ελέγχου* και τη διατήρηση του *status quo* από τους πλειοψηφικούς κοινωνικούς φορείς, αλλά και στη *καινοτομία* και τη *κοινωνική αλλαγή* μέσω των ενεργών μειονοτήτων οι οποίες διεκδικούν τη μειονοτική τους ταυτότητα και υποστηρίζουν τις καινοτόμες και συγκρουσιακές τους ιδέες με την *συγχρονική και διαχρονική συνεκτική τους συμπεριφορά*. 5) Η ποιοτική διάκριση μεταξύ των διαφόρων μορφών επιρροής που ασκούν οι κοινωνικοί φορείς οδηγεί στην ανάδειξη διαφορετικών κοινωνιοψυχολογικών διαδικασιών που ενεργοποιούνται γι' αυτόν τον σκοπό: α) η *δημόσια, γνωστικά και χρονικά άμεση* επιρροή (ενδοτικότητα) προκαλείται επειδή υπερσχύει η *κοινωνική σύγκριση* που χαρακτηρίζει κατά κύριο λόγο την *πλειοψηφική επιρροή* β) η *ιδιωτική, γνωστικά έμμεση και ετεροχρονισμένη* επιρροή (μεταστροφή) παράγεται από την επικράτηση της *γνωστικής επικύρωσης* του διαδιδόμενου μηνύματος και προσδιορίζει κυρίως τις διαδικασίες *μειονοτικής επιρροής*.

Τελειώνοντας τη συνοπτική περιγραφή του γενετικού μοντέλου επιρροής οφείλω να τονίσω την βαθύτατα αλληλεπίδραστική υπόσταση της σχέσης που εγκαθιδρύεται ανάμεσα στις δυο πρωταγωνιστικές οντότητες των διαδικασιών κοινωνικής επιρροής και *εισαγάγει για πρώτη φορά στη κοινωνιοψυχολογική γραμματεία τη σπουδαιότητα του ρόλου που μπορεί ενδεχομένως να παίζουν οι κοινωνικές αναπαραστάσεις στη μελέτη των φαινομένων κοινωνικής επιρροής*: ο δέκτης δεν «διαβάξει» μόνο τη συμπεριφορά της πηγής, αλλά, κυρίως, την «ερμηνεύει»! Αποδελτιώνει, κατά κάποιο τρόπο, τις πληροφορίες σχετικά με την πηγή, τις προθέσεις της και/ή τα χαρακτηριστικά της, όπως άλλωστε και τους λόγους για τους οποίους η πηγή επιρροής *συμπεριφέρεται* –με την ευρεία έννοια του όρου– με τον συγκεκριμένο τρόπο.

Είναι πράγματι γνωστό πως οι δεκαετίες του '70 και του

'80 σφραγίστηκαν από τις πολυάριθμες εργασίες στη μειονοτική επιρροή που επιχειρήσαν να λάβουν υπόψη τους αυτήν ακριβώς την παρέμβαση των κοινωνικών αναπαραστάσεων στις αλληλεπιδραστικές διαδικασίες κοινωνικής επιρροής. Έτσι προέκυψε η σπουδαιότητα του ευέλικτου ή άκαμπτου *είδους διαπραγμάτευσης* της κοινωνιογνωστικής σύγκρουσης που δημιουργείται από τη συγχρονικώς και διαχρονικώς συνεκτική μειονότητα (Mugny, 1982). Έτσι αναδείχθηκε ο καταλυτικός ρόλος της *ψυχολογιοποίησης*, ως *στρατηγική αντίστασης* στη μειονοτική επιρροή και *στρατηγική διευκόλυνσης* στην πλειοψηφική επιρροή (Papastamou, 1986). Έτσι, επίσης, μελετήθηκαν πειραματικά ο «*διστραμμένος*» αντίτυπος της *κοινωνικής κατηγοριοποίησης* (Pérez & Mugny, 1987) της μειονοτικής πηγής με όρους εξω-ομαδικής οντότητας, ή, ακόμα, ο «*εξίσου διστραμμένος*» αντίτυπος της *γνωστικής ακύρωσης* του μειονοτικού μηνύματος (Mugny & Pérez, 1986; Pérez, Mugny, & Moscovici, 1986).

Η δεκαετία του 90, όπου η έρευνα πάνω στη μειονοτική επιρροή φτάνει στο απόγειό της, χαρακτηρίζεται ωστόσο από μια συστηματική απόπειρα ενσωμάτωσης του μοντέλου μειονοτικής επιρροής στα ανταγωνιστικά μοντέλα πειθούς και αλλαγής στάσεων (Chaiken 1987, Petty & Cacioppo, 1986). Δεδομένης της γενικευμένης πλέον τάσης θεωρητικής υποβάθμισης του καθεστώτος της πηγής ως κεντρικής παραμέτρου στις διαδικασίες κοινωνικής επιρροής (βλ. Papastamou, Gardikiotis, Prodromitis, 2017), παρατηρείται μια σταδιακή εξασθένιση του προβληματισμού γύρω από τον παρεμβατικό ρόλο των κοινωνικών αναπαραστάσεων στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής. Αυτό δεν σημαίνει, εντούτοις, πως η απόπειρα διασύνδεσης μεταξύ των δυο αυτών επιστημονικών πεδίων αδράνησε παντελώς. Απλώς, άλλαξε προσανατολισμό: αντιστρέφει ουσιαστικά το θεωρητικό ερώτημα αναζητώντας πλέον τις *διαδικασίες και τους μηχανισμούς της κοινωνικής επιρροής που θα επέτρεπαν τη μελέτη λειτουργίας, ανάδυσης και αλλαγής των κοινωνικών αναπαραστάσεων*.

Ο πρώτος που επαναπροσδιόρισε με σαφήνεια το επιστημολογικό πεδίο ένταξης των κοινωνικών αναπαραστάσεων, υπενθυμίζοντας τη δομική τους

υπαγωγή στον χώρο της *επικοινωνίας*, όπως άλλωστε το είχε αρχικά πράξει ο ίδιος ο Moscovici μελετώντας τις κοινωνικές αναπαραστάσεις της ψυχανάλυσης (1961), υπήρξε ο Willem Doise (1993), ενώ αυτός που συστηματικά επιχείρησε να μελετήσει πειραματικά την αλλαγή των κοινωνικών αναπαραστάσεων ήταν ο Jean-Claude Abric (1994). Ιδιαίτερα ενδιαφέρον παρουσιάζει στο θέμα αυτό η παροδική απόπειρα προσέγγισης της Σχολής της Aix-en-Provence με την ερευνητική ομάδα της Γενεύης (Mugny, Moliner, Flament, 1997), η οποία διεύρυνε την απόπειρα αυτή με τις ευφάνταστες έρευνες πάνω στην ομάδα των «ιδανικών φίλων» (Tifani, Falomir & Mugny, 2000), χωρίς ωστόσο να αποκτήσει την πρόποσα αποδοχή.

Έκτοτε, η δυνατότητα σύμπλευσης των δυο θεωριών του Serge Moscovici και το ενδεχόμενο συγχώνευσης τους σε μια, πέρασε στο παρασκήνιο. Ο γενικότερος προβληματισμός δεν χάθηκε ωστόσο τελείως: πήρε μια εκσυγχρονισμένη, λιγότερο ριζοσπαστική και αμβλυμμένης κοινωνιακής υπόστασης μορφή, σαφέστατα ενδοατομικού χαρακτήρα, που συνάδει απόλυτα με το -αντίστοιχου επιπέδου ανάλυσης- θεωρητικό οικοδόμημα της πειθούς και της αλλαγής των κοινωνικών στάσεων. Αναφέρομαι σε μια σειρά από έρευνες που μελετούν τις *άρρητες θεωρίες* διαφόρων όψεων των φαινομένων πειθούς (Roskos-Ewoldsen, 1997) όπως οι στρατηγικές πειθούς των τρίτων (Bisanz & Rule, 1989; Friestad & Right, 1994; 1995; 1999), οι αντιστάσεις στην επιρροή (Jacs & Cameron, 2003), οι ατομικές διαφορές στη προσλαμβανόμενη πειστικότητα και ο ρόλος των «μετα-πειθεισών» (Brinol & Petty, 2002; Brinol et al., 2004), κ.α. Χωρίς να θέλω να υποτιμήσω το προφανές θεωρητικό (και πρακτικό...) ενδιαφέρον του νεόκοπου αυτού ερευνητικού εγχειρήματος, οφείλω να επιστήσω την προσοχή στην επιστημολογική υποβάθμιση ωστόσο που το χαρακτηρίζει: πράγματι, η επίδραση που έχουν στην αλλαγή στάσεων του «δέκτη» ενός μηνύματος οι σκέψεις του, τόσο για το μήνυμα όσο και για τη πηγή του, εμφανίζεται εφεξής ως *συνάρτηση των ιδιοσυγκρασιακών του χαρακτηριστικών και όχι ως απόρροια της κοινωνικής*

του ένταξης και της γενικότερης ιδεολογικής του λειτουργίας.

Εντούτοις, στο πρωτοποριακό έργο του Serge Moscovici πάνω στις κοινωνικές αναπαραστάσεις της ψυχανάλυσης υπάρχουν πολλά, εξαιρετικά ενδιαφέροντα ανεκμετάλλευτα στοιχεία που θα μπορούσαν να μας καθοδηγήσουν στη μέχρι τώρα άκαρπη προσπάθεια ενοποίησης των δυο θεωριών του Γάλλου κοινωνικού ψυχολόγου και να μας επιτρέψουν να αποφύγουμε την υποβάθμιση των κοινωνικών αναπαραστάσεων επιρροής στις αντίστοιχες άρρητες θεωρίες. Επιτρέψτε μου, στις επόμενες σελίδες, να γίνω για λίγο ο ξεναγός σας στο πρωτόγνωρο αυτό ταξίδι...

Τι διαβάζουμε λοιπόν, ήδη, από την πρώτη σελίδα του συγγράμματος του Serge Moscovici *Η ψυχανάλυση, η εικόνα της και το κοινό της* (1^η έκδοση 1961); Ότι *Η ψυχανάλυση (...) κατέχει μια σημαντική θέση στη ζωή μας, αλλά ότι (...) ο επιστημονικός της χαρακτήρας, η ερμηνεία που δίνει για τα ψυχολογικά φαινόμενα αμφισβητήθηκαν για λόγους (...) τόσο κανονιστικούς όσο και επιστημολογικούς.* Διαβάζουμε επίσης πως *σκοπός αυτής της εργασίας είναι (...) να μελετήσει τις διαδικασίες που σχετίζονται με την εδραίωσή της στη συνείδηση των ατόμων και των ομάδων (...), δηλαδή η μελέτη της ψυχανάλυσης ως κοινωνική αναπαράσταση*¹. Με άλλα λόγια, από την πένα του ίδιου του Moscovici μαθαίνουμε ότι το έργο του πάνω στη μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων της ψυχανάλυσης είναι η μελέτη της επιρροής ενός επιστημονικού κλάδου, η αξιοπιστία του οποίου αποτέλεσε αντικείμενο γνωστικής ακύρωσης... Σα να λέμε δηλαδή πως η μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων της ψυχανάλυσης είναι *η μελέτη μιας συγκεκριμένης διαδικασίας μειονοτικής επιρροής!*

Εξηγώντας λίγο πιο κάτω λεπτομερέστερα τους σκοπούς της εργασίας του, ο Serge Moscovici μας λέει ποια ακριβώς είναι τα προβλήματα που καλείται να επιλύσει: το πρώτο αφορά τους τρόπους διάχυσης και διεξόδου των επιστημονικών θεωριών σε μια δεδομένη κοινωνία, ενώ το δεύτερο έχει σχέση με το πώς μια επιστημονική θεωρία μετατρέπεται σε ένα σύστημα γνώμων μιας συγκεκριμένης

ομάδας, ερώτημα το οποίο πηγάζει, άλλωστε, από την πεποίθηση του Serge Moscovici ότι οι θεωρίες, όταν γίνονται αντικείμενα γνώμης, υποτείνουν εν μέρει την ταξινόμηση των υποκειμενικών όψεων της κοινωνικής πραγματικότητας. Κατόπιν τούτου, η θεωρία που μεταλλάσσεται σε κοινωνική αναπαράσταση γίνεται το επίκεντρο γύρω από το οποίο δομούνται πληροφορίες, συγκινήσεις και δραστηριότητες ικανές να πλάσουν το προσωπείο του πραγματικού. (1961, σ. 2).

Τα πράγματα αποσαφηνίζονται ακόμα περισσότερο όταν ο Moscovici σκιαγραφεί τους μεθοδολογικούς και τεχνικούς προσανατολισμούς της δουλειάς του. Εξηγεί πράγματι πως στο πρώτο μέρος της έρευνάς του όπου κατά κάποιο τρόπο «αφουγκράζεται» διάφορους πληθυσμούς, ξεκίνησε από την υπόθεση ότι κάθε ομάδα έχει ένα ξεχωριστό κόσμο απόψεων και ως εκ τούτου κατασκεύασε για κάθε μια διαφορετικό ερωτηματολόγιο, διατηρώντας ωστόσο ένα τμήμα των ερωτηματολογίων κοινό σε όλα. Ας συγκρατήσουμε ακόμα εδώ πως εκτός από το αντιπροσωπευτικό δείγμα, ερωτήθηκαν η «μεσαία τάξη», οι φιλελεύθεροι, η εργατική τάξη, οι φοιτητές και δείγμα μαθητών τεχνικών σχολείων.

Το λιγότερο που θα μπορούσαμε να πούμε εδώ, είναι πως αυτή η ποικιλομορφία του ερευνητικού πληθυσμού αντικατοπτρίζει την έγνοια του συγγραφέα να διαφοροποιήσει τον δέκτη επιρροής, με βάση κοινωνικοοικονομικά κριτήρια. Ταυτόχρονα, η διαφοροποίηση του ερευνητικού δείγματος παραπέμπει στην παραδοχή της διαφορετικής δεκτικότητας στο μήνυμα της πηγής επιρροής, η οποία διαπιστώνεται μέσω της διαφοροποιημένης εγκατάστασης της ψυχανάλυσης στη συνείδηση του κόσμου. Γνωρίζουμε όλοι μας πως τα αποτελέσματα της έρευνας δικαίωσαν πλήρως αυτή την επιλογή.

Στη παρουσίαση των μεθοδολογικών επιλογών του στο δεύτερο τμήμα της εργασίας του όπου προβαίνει στην ανάλυση περιεχομένου των δημοσιευμάτων του παρισινού τύπου για τη ψυχανάλυση, ο Moscovici εξηγεί ακόμα καλύτερα τον επιστημολογικό προσανατολισμό του. Εξηγεί κατ' αρχάς πως δεν πρέπει να συγχέουμε την κοινή

γνώμη με τη γνώμη των οργάνων του τύπου, αλλά ότι, από τη στιγμή που ανάμεσα σ' αυτά τα τελευταία και το κοινό υφίστανται σχέσεις αλληλεπίδρασης και έκφρασης, ήταν ενδιαφέρον να τα συμπεριλάβει στα αντικείμενα της εργασίας (του) (1961, σ. 20-21). Είναι προφανές εδώ πως ο Moscovici αποδίδει στον Τύπο το καθεστώς της πηγής επιρροής και στην κοινή γνώμη το καθεστώς του δέκτη. Κατά πόσο μάλλον που εφαρμόζει στα αποκόμματα του τύπου που μελετάει μια ιδεολογική ταξινόμηση σε συνάρτηση με την δογματική τους υπαγωγή (τύπος της καθολικής εκκλησίας, της δεξιάς, του κομμουνιστικού κόμματος, κλπ). Ο κατακερματισμός του στόχου επιρροής συνοδεύεται δηλαδή από τον κατακερματισμό της πηγής...

Η άρρητη ένταξη από τον Serge Moscovici της μελέτης του για τις κοινωνικές αναπαραστάσεις στο ευρύτερο συγκείμενο της επιρροής καθίσταται ακόμα πιο προφανής, όταν δηλώνει πως, η ανάλυση περιεχομένου (...) επέτρεψε να εξετάσουμε μια δεύτερη όψη της ψυχανάλυσης ως αντικείμενο κοινωνικής αναπαράστασης: αυτήν του μοντέλου επικοινωνίας και έκφρασης στον τύπο (1961, σ. 22). Έχουμε να κάνουμε αναμφίβολα εδώ με τον τρόπο (βλ. διαδικασία) κοινωνικής επιρροής κι αυτό, δεκαπέντε χρόνια πριν από την διατύπωση της «επίσημης» θεωρίας. Είναι αλήθεια πως η θεωρία της επιρροής βασίζεται σε πειραματικά δεδομένα που παράχθηκαν, μεταξύ άλλων, στο εργαστήριο, ενώ η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων θεμελιώνεται σε αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανάλυση περιεχομένου αποκομμάτων του τύπου σχετικά με μια συγκεκριμένη περίπτωση, την περίπτωση της ψυχανάλυσης. Ωστόσο, η ανάδειξη των τριών ειδών επικοινωνίας, δηλαδή της διάχυσης, της διάδοσης και της προπαγάνδας, αποδεικνύει με ιδιαίτερα πειστικό τρόπο πως, εν τέλει, η μέθοδος αυτή δεν έχει τίποτα να ζηλέψει από τον πειραματισμό.

Θα ήθελα να σταθώ λίγο στο γεγονός ότι στο σύγγραμμα του Moscovici υπάρχει ένα ολόκληρο κεφάλαιο με τίτλο *Επιρροή της ψυχανάλυσης: χρήσεις και επιλογές*. Παρουσιάζονται σ' αυτό αποτελέσματα που προέκυψαν από τις απαντήσεις των διαφόρων ερευνητικών πληθυσμών σε διάφορες ερωτήσεις του ερωτηματολογίου

του. Τρεις παρατηρήσεις επιβάλλονται εδώ:

α) Η επιρροή που αναδεικνύεται από τις απαντήσεις στο άμεσο ερώτημα αναφορικά με την επιρροή που ασκεί η ψυχανάλυση στην προσωπικότητα, είναι συνάρτηση του κοινωνικο-μορφωτικού επιπέδου των συμμετεχόντων, αλλά και της εικόνας που έχουν σχηματίσει για τον ψυχαναλυτή: αποδείχθηκε από τη μια μεριά πως περνώντας σταδιακά από τους «μη διανοούμενους» πληθυσμούς στους «διανοούμενους», αυξάνονται οι αρνητικές απαντήσεις, ενώ, από την άλλη, η επίδραση της ψυχανάλυσης στην προσωπικότητα κρίνεται ευεργετική από όσους έχουν θετική εικόνα για τον ψυχαναλυτή, και επιβλαβής από εκείνους των οποίων η εικόνα για τον ψυχαναλυτή είναι αρνητική.

β) Γίνεται διάκριση ανάμεσα στην άμεση και την έμμεση επιρροή. Η άμεση επιρροή, προσαρτάται στην έκφραση της γνώμης των συμμετεχόντων σχετικά με την αποτελεσματικότητα της ψυχανάλυσης, ενώ η έμμεση μετριέται στο επίπεδο της υποτιθέμενης συμπεριφοράς των συμμετεχόντων, υπό την ιδιότητα των εν δυνάμει χρηστών της ψυχαναλυτικής θεραπείας. Αυτό που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι, ο διαφορετικός προσδιορισμός των δυο μορφών επιρροής: ενώ η άμεση επιρροή είναι συνάρτηση παραμέτρων κοινωνιολογικής υφής, η έμμεση εξαρτάται περισσότερο από παράγοντες που ο Moscovici θεωρεί ψυχολογικούς (ηλικία, φύλο, στάση απέναντι στη ψυχανάλυση, κλπ).

γ) Η τρίτη παρατήρηση παραπέμπει στις σχέσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στην εικόνα που σχηματίζει το άτομο για τον προσανατολισμό του περίγυρού του απέναντι στη ψυχανάλυση, και τον προσωπικό του προσανατολισμό. (1961, σ. 134). Το γεγονός δηλαδή ότι γνωρίζει κανείς ή όχι άτομα που είναι σε ψυχανάλυση, δεν τον κάνει να είναι περισσότερο ή λιγότερο ανοιχτός στην ιδέα της ψυχανάλυσης.

Αυτή η απουσία αποτελέσματος, μας πηγαίνει από τα τέλη της δεκαετίας του 50 στις μέρες μας, όπου οι ειδικοί της πειθούς ασχολούνται με την υπόθεση του τρίτου προσώπου... Οφείλω να τονίσω εδώ πως ο Moscovici

κατέληξε σε ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον συμπέρασμα : η στάση υπέρ ή κατά της ψυχαναλυτικής θεραπείας είναι λοιπόν περισσότερο συνάρτηση της κατάστασης του καθενός, της στάσης του απέναντι στη θεωρία ή την αναπαράσταση της δράσης της, παρά της εικόνας (που έχει σχηματίσει) για την αντίδραση του κοινωνικού περίγυρου. (1961, σ. 134). Υποδηλώνει, πράγματι, εδώ ο συγγραφέας, ότι η κοινωνική αναπαράσταση της αντίδρασης του κοινωνικού περίγυρου (αυτό που σήμερα αντιστοιχεί στην υπόθεση του τρίτου προσώπου) δεν φαίνεται να λαμβάνει υπόψη τη δυναμική της έμμεσης επιρροής έτσι όπως αυτή αναδεικνύεται στο επίπεδο της υποτιθέμενης συμπεριφοράς του δέκτη επιρροής. Αυτό σημαίνει δηλαδή πως, μισό αιώνα μετά την διατύπωσή της, η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων απαντά σε ερωτήματα που τίθενται σήμερα από τους ειδικούς της πειθούς και της αλλαγής των κοινωνικών στάσεων, στα οποία οι ίδιοι, δεν μπόρεσαν ακόμα, η δεν θέλησαν, να απαντήσουν...

Ξαναδιαβάζοντας το σύγγραμμα του Moscovici ανακαλύπτουμε ωστόσο κι άλλους αντίστροφους αναχρονισμούς σαν τον παραπάνω. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η τόσο όμορφη ανάλυση που κάνει για τις γνώμες – ως έννοια και ως κοινωνιοψυχολογικό αντικείμενο- και φυσικά στην ευρηματική διάκριση στην οποία προβαίνει ανάμεσα στις γνώμες και τις στάσεις.

Για τον Moscovici, πράγματι, οι γνώμες είναι από τη μια μεριά, μια κοινωνικά πριμοδοτημένη διατύπωση στην οποία προσαρτάται ένα υποκείμενο, και από την άλλη, μια λήψη θέσης απέναντι σε κάποιο αμφιλεγόμενο κοινωνικό πρόβλημα (1961, σ. 262). Επικρίνει το ελάχιστο ενδιαφέρον που είχαν δείξει μέχρι τότε οι κοινωνικοί ψυχολόγοι για το χαρακτηριστικό της γνώμης ως μέσο έκφρασης και επικοινωνίας, και προτείνει μια καινούρια ταξινόμηση, που διαχωρίζει τις γνώμες σε τυπικές (κοινές, δηλαδή, σε μια κοινωνική ομάδα και σύμφωνες με τον θεσπισμένο κανόνα) και άτυπες (όταν δηλαδή απομακρύνονται από αυτόν).

Από αυτήν την ταξινόμηση αναδύεται, πιστεύω, η συνεχής έγνοια του Moscovici να προβεί σε μια συστηματική κοινωνιοψυχολογική μελέτη των διαφορετικών μορφών

επικοινωνίας, ή, αν προτιμάτε, διαφορετικών ειδών διαδικασιών κοινωνικής επιρροής : Διακρίνει, πράγματι, τρεις μορφές γνώμης, και κάθε μια από αυτές παραπέμπει σε κάποιο συγκεκριμένο πλαίσιο επιρροής: την *κοινή γνώμη* σε μια ομάδα αν μια από τις προτεινόμενες εναλλακτικές απαιτεί την έγκριση μιας μεγάλης πλειοψηφίας (1961, σ. 263). Την *διάχυτη γνώμη* αν όλες οι απαντήσεις έχουν γενικά τις ίδιες συχνότητες και δεν διαγράφεται κάποια ιδιαίτερη δομή (1961, σ. 264), και την *πολωμένη γνώμη*, όταν σε μια ομάδα δύο γνώμες αποτελούν για τα μέλη της σημεία σύγκλισης, ικανής να προκαλέσει την διαίρεση της ομάδας σε δύο υπο-ομάδες (1961, σ. 264). Ή, επιτρέψτε μου να προσθέσω, ικανής να προκαλέσει την ανάδυση μια μειονοτικής άποψης...

Ο Serge Moscovici παίρνει δηλαδή ήδη τις αποστάσεις του από αυτό που δεκαπέντε χρόνια αργότερα, περίπου, θα βαφτίσει λειτουργικό μοντέλο επιρροής: από τη μια μεριά αμφισβητεί την ύπαρξη κάποιου θεσπισμένου κανόνα ο οποίος υποβάλει την έκφραση ομόφωνων απαντήσεων, διερευνά, από την άλλη, τις συνθήκες που θα απελευθερώσουν εναλλακτικές απαντήσεις !

Ακόμα πιο ενδιαφέρουσα είναι η διάκριση που κάνει ανάμεσα στις γνώμες και τις στάσεις κι αυτό για πολλούς και διάφορους λόγους. Θα σταθούμε εδώ σε δύο: 1) Επειδή υποστηρίζει ότι οι γνώμες είναι απαντήσεις απλές και πρόδηλες (ανοικτές), ενώ οι στάσεις, απαντήσεις οργανωμένες (σύνθετες) και λανθάνουσες (κλειστές) (1961, σ. 265). Η διάκριση ανάμεσα στην άμεση και την έμμεση επιρροή, όπως και η αντιστοιχία του δεύτερου αυτού διαχωρισμού με τη *θεωρία της μεταστροφής* είκοσι χρόνια αργότερα, είναι νομίζω πασιφανής. 2) Επειδή ο Moscovici επιμένει στον ρυθμιστικό χαρακτήρα της συμπεριφοράς στην οποία παραπέμπει η στάση, η έννοια της οποίας, με τη σειρά της, εξηγεί τα ακόλουθα τέσσερα φαινόμενα (1961, σ. 265-266): α) Τον *οργανωμένο χαρακτήρα* των στοιχείων που συνεισφέρουν στην επεξεργασία μιας συμπεριφοράς, όπως, για παράδειγμα, τη *συνοχή* και τη *συνεκτικότητα* της, β) Το *αμετάβλητο* μιας συμπεριφοράς που στο σύνολό της μπορεί να φαίνεται ότι μεταβάλλεται, γ) Τις αλλαγές ενεργειακής υφής

(συναισθήματα, κίνητρα, κλπ) και δ) Την ύπαρξη ενός προσανατολισμού στην επεξεργασία της συμπεριφοράς (ολοκλήρωση μιας δραστηριότητας που έχει ξεκινήσει, μιας πρόθεσης, ή μιας προσδοκίας, κλπ).

Πρέπει να επιμείνω εδώ στο γεγονός πως για τον Moscovici, η αναπαράσταση συγκροτεί ένα σύμπαν από γνώμες (1961, σ. 283). Η *στάση* αποτελεί μια από τις διαστάσεις αυτού του σύμπαντος, ενώ οι δύο άλλες είναι η *πληροφορία* (που παραπέμπει στην οργάνωση των γνώσεων μιας ομάδας για το αντικείμενο της αναπαράστασης) και το *αναπαραστασιακό πεδίο* (που, αυτό, παραπέμπει στην *ιδέα της εικόνας, του κοινωνικού μοντέλου, στο συγκεκριμένο και περιορισμένο περιεχόμενο των εκτιμήσεων που το ακριβές αντικείμενο της αναπαράστασης*) (1961, σ. 283).

Η καρδιά του θεωρητικού στοχασμού του Serge Moscovici πάνω στις κοινωνικές αναπαραστάσεις αφορά στη δυναμική που τις χαρακτηρίζει και είναι το φαινομενικά απλούστατο ερώτημα σχετικά με το *πώς μετατρέπεται μια θεωρία σε κοινωνική αναπαράσταση*. Το μεγάλο όμως εύρημα, η μεγάλη ανακάλυψη στη μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων της ψυχανάλυσης, είναι ότι, κατά τη μετάβαση της *θεωρίας* της ψυχανάλυσης στην *κοινωνική της αναπαράσταση*, η έννοια και ο ρόλος της *libido* εξαφανίζονται τελείως. Έτσι, η απόκρυψη της *βασικής της αρχής, αφαιρεί από τη θεωρία την χαρακτηριστική της δομική ενότητα. Η πρόσκρουση της ψυχανάλυσης με τις αξίες και τους κανόνες της κοινωνίας μας*, γράφει ο Moscovici, *είχε ακριβώς ως αντικείμενο και ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό ή τη μείωση του ρόλου της libido ή της σεξουαλικότητας στην αναπαράσταση του «ψυχικού οργάνου» από τη ψυχανάλυση* (1961, σ. 296).

Είναι γνωστό πως αυτή η απώλεια του επεξηγηματικού χαρακτήρα και της δομικής ενότητας της θεωρίας, καθώς και η μετατροπή της ίδιας της θεωρίας σε ένα σύνολο σχέσεων μεταβαλλόμενης αυτονομίας και επεκτασιμότητας, αποτελεί, για τον Moscovici την πρώτιστη συνθήκη συγκρότησης μιας κοινωνικής αναπαράστασης. Σπανιότατα επισημαίνεται ωστόσο από τους σχολιαστές του έργου του το γεγονός ότι αυτή η

διαδικασία συγκρότησης της κοινωνικής αναπαράστασης, αποτελεί, στην πραγματικότητα, ένα είδος «απομείωσης της σύγκρουσης» του -επιτρέψτε μου τη λέξη- μειονοτικού μηνύματος.

Πράγματι, η λήθη στην οποία πέφτει η έννοια της *libido* κατά την διαδικασία μετατροπής της θεωρίας της ψυχανάλυσης σε κοινωνική αναπαράσταση, έχει ως άμεσο αποτέλεσμα την απόσυρση από το κοινωνικο-γνωστικό πεδίο του κοινωνικού υποκειμένου το κατεξοχήν συγκρουσιακό -κεντρικό- στοιχείο της ψυχαναλυτικής οπτικής, γεγονός που από τη μια μεριά την καθιστά προφανώς πιο εύπεπτη και ως εκ τούτου πιο αποδεκτή, από την άλλη όμως αλλοιώνει την ευρύτερη συλλογιστική της, συσκοτίζει τον καινοτόμο χαρακτήρα της, την εξημερώνει, την κονταίνει κατά κάποιο τρόπο για να χωρέσει στα όρια της γαλλικής κοινωνίας της δεκαετίας του 50...

Εφεξής, όλα συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι παρευρισκόμαστε εδώ στην ανάδυση μιας πραγματικής *στρατηγικής αντίστασης στη μειονοτική επιρροή*, με την ευρεία έννοια του όρου, φυσικά.

Αν επιχειρήσουμε να κωδικοποιήσουμε τα παραπάνω με όρους κοινωνικής επιρροής, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε λοιπόν, πως αυτή η «ανέκδοτη» στρατηγική αντίστασης στη μειονοτική επιρροή μπορεί να συνοψιστεί ως εξής: αποψιλώνει κατ' αρχάς το μειονοτικό μήνυμα από τη συγκρουσιακή κεντρική του ιδέα, ενώ ταυτόχρονα διατηρεί, ενδεχομένως και εντείνει τα περιφερειακά και κοινωνιο-γνωστικώς λιγότερο επίμαχα στοιχεία του εν λόγω μηνύματος. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να διευκολύνει την άσκηση άμεσης επιρροής, μόνο που το θεματικό εύρος αυτής της επιρροής είναι περιορισμένο και κατ' επέκταση αλλοιωμένο. Τέλος, αυτή ακριβώς η αλλοίωση την οποία έχει προκαλέσει η επιλεκτική απόσυρση του συγκρουσιακού τμήματος του μειονοτικού μηνύματος από τη συνείδηση του κοινωνικού υποκειμένου, καθιστά εν μέρει ανενεργή ή καθολικά ανέφικτη την κλασική πλέον έμμεση μειονοτική επιρροή. Περιττό να τονίσω εδώ πως αυτή η στρατηγική δεν έχει μελετηθεί ακόμα από τους ειδικούς της κοινωνικής επιρροής, ούτε κι από αυτούς της

πειθούς ή της αλλαγής των κοινωνικών στάσεων, άλλωστε. Θα ήταν ενδιαφέρον να δούμε τα αποτελέσματα ενός τέτοιου εγχειρήματος...

Θέλω να σημειώσω επίσης πως η ίδια αυτή στρατηγική μας οδηγεί από ένα άλλο δρόμο στο αδιέξοδο στο οποίο έχουν φτάσει οι έρευνες της κοινωνικής ψυχολογίας πάνω στη μειονοτική επιρροή. Αναφέρομαι βέβαια στην περιβόητη αμφισημία της πρωταρχικής ιδιαιτερότητας των ενεργών μειονοτήτων : στην ικανότητά τους, από τη μια μεριά, να προκαλούν κατά κύριο λόγο μια επιρροή που είναι γνωστικά έμμεση, κοινωνικά αόρατη και ετεροχρονισμένη² τη σχετική τους αδυναμία, από την άλλη, να προκαλέσουν γνωστικά, θεματικά και χρονικά άμεση επιρροή.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το οικολογικό κίνημα σε πλανητικό επίπεδο: εξαιρετικά συγκρουσιακό, βαθύτατα καινοτόμο και μαζικά περιθωριοποιημένο στο ξεκίνημά του στις αρχές της δεκαετίας του '60, μέσω της επιχειρηματολογίας της πολιτικής οικολογίας, μπόρεσε σχετικά γρήγορα να αλλάξει τον τρόπο που σκεφτόμαστε το περιβάλλον. Σε σημείο που, σήμερα, δεν υπάρχει πολιτικό κόμμα σε ολόκληρο τον κόσμο, από την άκρα αριστερά μέχρι την άκρα δεξιά, που να μην έχει πρόγραμμα αναφορικά με το οικολογικό ζήτημα. Στο μεσοδιάστημα, το παγκόσμιο οικολογικό κίνημα έχασε την πατρότητα (ή μητρότητα) των ιδεών του και με την ίδια ευκαιρία τη κρουστική δεινότητα των νεανικών του χρόνων...

Θα μπορούσα –και θα χρειαζόταν- να συνεχίσω πολύ ακόμα προκειμένου να εξαντλήσω όλα τα στοιχεία που βρίσκονται στο σύγγραμμα του Moscovici και επιβεβαιώνουν την υπόθεση εργασίας ότι, δηλαδή, στη θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων περιλαμβάνεται ο κεντρικός πυρήνας της θεωρίας της επιρροής των ενεργών μειονοτήτων και πως το γεγονός αυτό μας καλεί από μόνο του να συστηματοποιήσουμε τις προσπάθειες αμοιβαίας διεύρυνσης των δυο αυτών θεωριών προς την κατεύθυνση ενοποίησής τους. Δεδομένου όμως ότι έχω ήδη υπερβεί τα όρια που μου είχαν παραχωρήσει αρχικά οι συντάκτες του παρόντος ενημερωτικού δελτίου της ΕΛΨΕ,

οφείλω να σταματήσω εδώ και να παραπέμψω τους ενδιαφερόμενους για περαιτέρω αποδεικτικά στοιχεία σε ένα παλαιότερο συναφές κείμενο (Papastamou & Prodromitis, 2012) όπου παρουσιάζονται για πρώτη φορά κάποια εμπειρικά δεδομένα από την προσπάθεια μας να υλοποιήσουμε σε ερευνητικό επίπεδο αυτό που μόλις επιχείρησα να συνοψίσω σε θεωρητικό.

Παλιοκερασιά,
17 Δεκεμβρίου 2018

Υποσημειώσεις

1. Η ελληνική μετάφραση των αποσπασμάτων του συγγράμματος του Moscovici που παραθέτονται σ' αυτό το κείμενο είναι δική μου. Οι σελίδες αναφέρονται στη πρώτη έκδοση του 1961.
2. Η επιρροή αυτή, στην καλύτερη των περιπτώσεων καταλήγει στο φαινόμενο της *μεταστροφής*, στη χειρότερη στο φαινόμενο της *οικειοποίησης*.

Βιβλιογραφία

- Abrie, J.-C. (1994) L'organisation interne des représentations sociales : système central et systèmes périphériques. In C. Guimelli (Ed.), *Structures et transformations des représentations sociales*. Neuchâtel : Delachaux et Niestlé.
- Bisanz, G. L., & Rule, B. G. (1989). Gender and the persuasion schema: A search for cognitive invariants. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 15, 4-18.
- Briñol, P., Petty, R. E., & Tormala, Z. L. (2004). The self-validation of cognitive responses to advertisements. *Journal of Consumer Research*, 30, 559-573.
- Chaiken, S. (1987). The heuristic model of persuasion. In M. P. Zanna, J. M. Olson, & C. P. Herman (Eds.), *Social Influence: The Ontario symposium* (Vol. 9, pp. 7-39). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Doise, W. (1993). Debating social representations. Στο G.M. Breakwell & G.V. Carter (Eds.) *Empirical approaches to social representations*. Oxford: Oxford University Press
- Jacks, J. Z., & Cameron, K. A. (2003). Strategies for resisting persuasion. *Basic and Applied Social Psychology*, 81(2), 145-161. <http://dx.doi.org/10.1207>
- Moscovici, S. (1961). *La psychanalyse, son image et son public*. (1η έκδοση) Paris : Presses Universitaires de France.
- Mugny, G. (1982). *The power of minorities*. London : Academic Press.
- Mugny, G., & Pérez, J. A. (1986). *Le déni et la raison: Psycholo-*

- gie de l'impact social des minorités*. Cousset: Delval
- Mugny, G, Moliner, P., & Flament, C. (1997). De la pertinence des processus d'influence sociale dans la dynamique des représentations sociales. *Revue Internationale de Psychologie Sociale*, 10 (1), 31-49.
- Papastamou, S (1986). Psychologization and processes of minority and majority influence. *European Journal of Social Psychology*, 16(2), 165-180.
- Papastamou, S, Gardikiotis, A, & Prodromitis, G (2017). Conversion to active minorities: the chronicle of a successful theory and the uncertain result of a minority influence attempt. In S. Papastamou, A. Gardikiotis, G. Prodromitis (Eds), *Majority and Minority Influence: Societal Meaning and Cognitive Elaboration*. London & New York: Routledge, σ. 9-56
- Papastamou, S, & Prodromitis, G (2012). Implicit theories of social influence as input and outcome of a social psychological process. In J.P. Valentim (Ed.). *Societal Approaches in Social Psychology*, Berne: Peter Lang.
- Pérez, J. A., & Mugny, G. (1987). Paradoxical effects of categorization in minority influence: when being an outgroup is an advantage. *European Journal of Social Psychology*, 17, 59¹-169.
- Pérez, J. A., Mugny, G., & Moscovici, S. (1986). *Les effets paradoxaux du déni dans l'influence sociale*. Cahiers de Psychologie Sociale, 32, 1-14.
- Petty, R. E., & Briñol, P. (2002). Attitude Change: The Elaboration Likelihood Model of Persuasion. In G. Bartels, & W. Nielsissen (Eds.), *Marketing for Sustainability: Towards Transactional Policy Making* (pp. 5¹⁰-190). Amsterdam: IOS press.
- Petty, R.E., & Cacioppo, J.T. (1986). *Communication and persuasion: central and peripheral routes to attitude change*. New York: Springer-Verlag.
- Roskos-Ewoldsen, D.R. (1997) Attitude Accessibility and Persuasion: Review and a Transactive Model, *Annals of the International Communication Association*, 20 (5), 5²⁹-225, DOI: 10.1080/23808985.1997.11678942.
- Tafari, E., Falomir J.M., & Mugny, G. (2000). Influence sociale et représentations sociales : études expérimentales sur le groupe d'amis idéal. In : *Perspectives Cognitives et Conduites Sociales*, Volume 1, : Presses Universitaires de Rennes, Editors: Jean-Léon Beauvois, Robert Vincent Joule, Jean-Marc Monteil, pp.95-124